

Надія Гербут

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті вивчаються передумови виникнення гендерних досліджень у політології, їх зв'язок із феміністською політичною теорією. Розглянута проблематика розробки та розвитку методології гендерного підходу для дослідження політичних процесів.

Ключові слова: фемінізм, феміністська теорія, гендер, гендерне дослідження.

N. Gerbut. Theoretical and methodological foundations of gender studies in political theory. This article explores gender studies in political science, their relationship to the feminist political theory. The author considers design and development methodologies for mainstreaming a gender perspective to study political processes.

Keywords: feminism, feminist theory, gender, gender studies.

Питання щодо становища жінок у сучасному суспільстві, їхніх прав і можливостей брати активну участь у важливих суспільно-політичних процесах, доступу до керівних посад тощо є актуальними для багатьох країн світу в зв'язку з демократичними процесами, які в них відбуваються. Найбільш повільно долається гендерна асиметрія у політичній сфері, оскільки ще й сьогодні в суспільстві існують стереотипи, які заважають жінкам зробити політичну кар'єру.

Більшість політичних теоретиків (від Платона до Гегеля) визначали жінок як істот аполітичних, які не мають необхідних якостей для активної участі в житті громадянського суспільства. Таким чином, західна політична теорія виправдовувала виключення жінок із суспільно-політичної та економічної сфер. Тому в політології, як і в інших науках, феміністичний напрям виник через незгоду з існуючими філософськими й емпіричними канонами в науковій літературі [1, 61–62]. В свою чергу, феміністські дослідження створили базу для розвитку гендерних досліджень, у яких увага акцентується не стільки на проблемах жінок, скільки на відносинах між різними статями.

В Україні дослідження гендерної проблематики розпочалося тільки в 90-ті роки ХХ ст. у працях таких вчених, як С. Павличко, І. Жеребкіна, О. Кісь, Л. Кобелянська, Т. Мельник, Л. Смоляр, Н. Чухим, О. Ярош та ін. [2].

Слово «фемінізм» вперше було використано французьким соціалістом-утопістом Ш. Фур'є в кінці ХVІІІ ст., який називав феміністами прихильників жіночої рівності.

Вперше вимоги щодо громадянської рівності були висунуті жінками під час війни за незалежність у США (1775–1783). Велике значення для розвитку феміністського руху проти соціально-економічної дискримінації жінок мала «Декларація прав жінки і громадянки» французької письменниці та політичного діяча Олімпії де Гуж, у якій ставилося питання надання жінкам політичних прав, в тому числі виборчого права. Це була реакція на французьку Конституцію 1791 року, яка не надавала можливості жінкам обирати та бути обраними. Майже одночасно (в 1792 році) з'являються праці британської письменниці

Мері Уолстоункрафт «Про підкорення жінки» та німецького письменника й державного діяча Теодора фон Гіппеля «Про покращання громадянського положення жінок», у яких ставилися питання поліпшення становища жінок, зокрема через підвищення рівня освіти.

Ідеї емансипації жінок розвивали також видатні філософи XVIII–XIX ст., такі як Ж.-А. Кондорсе, Д. Дідро, Д.С. Мілль та ін. На початку XIX ст. близькі до фемінізму ідеї висувалися в соціально-філософських концепціях соціалістів-утопістів А. Сен-Симона, Ш. Фур'є та О. Оуена. Їхні праці характеризуються ідеями знищення приватної власності, як необхідної умови досягнення рівноправного становища жінок.

К. Маркс і Ф. Енгельс не вважали проблему гноблення за статевою ознакою важливим аспектом своєї теорії, але їхні погляди на процес експлуатації поклали початок розвитку соціалістичного та марксистського напрямку у фемінізмі. На відміну від марксистських феміністок, які не вважали доцільним існування жіночого руху окремо від загальнопролетарського, прихильниці соціалістичного фемінізму наполягали на можливості такого руху та необхідності виокремлення жіночих проблем від класових і загальносоціальних [3, 165–167].

Період з 1840-х по 1920-ті роки визначається в сучасній літературі з історії жіночих рухів як «перша хвиля» фемінізму, яка характеризується боротьбою жінок за надання їм права голосу на виборах. Англійський термін «суфражизм», який означає виборче право, дав назву даному феміністичному напрямку. Суфражистки вірили, що через можливість голосувати на виборах жінки зможуть звільнитися від усіх інших форм дискримінації. За цей період жінки багатьох країн отримали виборче право (Нова Зеландія, Фінляндія, Норвегія, Данія, Росія, США та ін.) [4, 74].

«Друга хвиля» фемінізму пов'язана з активністю ліво-радикальних протестних рухів кінця 60-х – початку 70-х років XX ст., насамперед студентських. Феміністки «другої хвилі» боролися не за юридичну, а за фактичну рівність жінок, зокрема за можливість не тільки обирати, а й бути обраними в органи влади.

Теоретиком «другої хвилі» фемінізму стала французька письменниця, філософ-екзистенціоналіст С. де Бовуар, яка у своїй книзі «Друга стаття» (1949 р.) виклала основні ідеї, що стали центральними для фемінізму: домінуючі соціальні, економічні та ідеологічні структури патріархату не допускають жінку до матеріальних та інтелектуальних ресурсів соціуму, таким чином відводять їй другорядні ролі [5, 166–167]. С. де Бовуар доводила, що в жінці з самого початку закладені ті ж самі здібності, що й у чоловіка, але нав'язана їй роль бути об'єктом чужої влади призводить до соціальної пасивності жінки та її безправного становища. Найбільш відома теза французької дослідниці: «Жінкою не народжуються, жінкою стають».

Представниці есенціалізму Л. Ірігарей та Е. Сіксу, навпаки, проблему статевої відмінності поставили в центр теоретичних пошуків фемінізму. На основі існування особистої жіночої ідентичності вони почали відстоювати право на суб'єктність, яка відрізняється від чоловічої. Прихильниці «права на відмінність» зазначали, що вся попередня історія та культура вибудована у відповідності до чоловічих вподобань, або, іншими словами, є «маскулінною». Тому в сфері публічної політики жінки повинні протиставити стандартам і стереотипам чоловіків свої цінності та разом з ними – основи політики нового типу, при якій жіноча «етика турботи» витіснить чоловічу етику «справедливості».

Отже, теоретики фемінізму для вирішення, на їх думку, головної задачі – деконструкції традиційних понять «суб'єкт», «стать», «політика», запропонували два радикально різних варіанти. Незважаючи на внутрішні конфлікти, в останні десятиріччя ХХ ст. теорія руху за громадянські права жінок активно розвивалася. Під впливом ідей французького філософа М. Фуко, теоретиків постструктуралізму Ж. Лакана, Ж. Дерріда, Ж. Делеза та ін. розвинувся постмодерністський фемінізм або постфемінізм. Теоретики цього напрямку переосмислили поняття «рівність» і «відмінність». Термін «відмінність» розкривається не як відхилення від норми, а як якась цінність і за будь-якою іншою суб'єктністю («іншим») признається право на пов-

ноцінне функціонування в публічній політиці. Концепт суб'єктного різноманіття призвів до якісно іншого розуміння політики, що змусило феміністську критику ще раз повернутися до проблеми існування категорії «жінки» як особливого колективного «ми», що претендує на представленість у сфері публічної політики. Але у разі розкладення суб'єкта політики «жінки» на множину різноманітних суб'єктів, жінки позбавляються можливостей для колективних дій.

Вихід з цього теоретичного глухого кута запропонували феміністки «третьої хвилі» у кінці ХХ сторіччя. Філософ Н. Фрейзер зазначає, що жіноча автономність на практиці використовується тільки як спосіб контролю над засобами інтерпретації та комунікації, достатнім для того, щоб надати можливість жінкам на рівні з чоловіками брати участь у всіх видах соціальних взаємодій, зокрема в політичному просторі. Політолог і філософ Ш. Муфф розглядає категорію «жінки» в контексті боротьби проти багаточисельних форм гноблення, де ця категорія виступає у ролі підкореної.

Таким чином, «жінки» розглядаються як соціальна група, права якої систематично порушуються [6, 9–15].

Під впливом феміністських ідей у 1970-ті роки в американських університетах з'явилися навчально-дослідницькі програми «жіночих досліджень», у яких жінки виступають не тільки предметом і об'єктом досліджень, але й активним суб'єктом, який досліджує. Вчені-жінки виявили, що різні соціальні та гуманітарні науки, вивчаючи людину взагалі, насправді вивчали чоловіка, а жінки не були включені в дослідницьке поле. Феміністки піддали критиці твердження про те, що наука базується на принципах об'єктивності, раціональності та нейтральності. Вони зазначали, що часто суспільні теорії, які позиціонуються як універсальні, знаходяться в протиріччі з життєвою практикою жінок. Саме життєвий досвід жінок розглядався в жіночих дослідженнях як основа для розробки нової методології соціального пізнання. У кінці 70-х років ХХ ст. в Європі та США активно велась дискусія щодо статусу цієї дисципліни: може вона претендувати на самостійність,

чи їй потрібно інтегруватися у традиційні дисципліни (наприклад, у той час виникли такі напрямки як історія жінок, психологія жінок, жіноча література) [7].

Необхідно зазначити, що незважаючи на велику кількість феміністських досліджень у політичних науках (починаючи з 1970-х років), центральний дискурс політичної теорії довгий час не зачіпався. Вона продовжувала конструюватися таким чином, начебто жінки та їх інтереси як групи, концептуально не сумісні з політичним дискурсом. Ранні політологи-біхевіористи впевнено прийняли факт розділення суспільної та приватної сфер і характеристику жінок як тих, хто переважно орієнтований на роботу в приватній сфері. Сім'я розглядалася як монолітна одиниця, де чоловік був домінуючим політичним авторитетом. У результаті низький рівень політичної участі жінок і їх незначний інтерес до політики не вважалися проблемою. Таким чином, майже повна відсутність жінок серед політичної еліти не зацікавила та не стурбувала політологів. Ця ситуація стала предметом аналізу лише після появи фемінізму як поза, так і в середині політології.

Вчені-феміністки виявили, що створення негативного політичного портрету жінки базувалося на дослідженнях, які включали в себе неперевірені припущення та методологічні помилки, що, у свою чергу, призвело до перебільшення відмінностей між чоловіками та жінками. Американська дослідниця Дж. Ельштейн робить висновок (з яким згодні багато політологів-феміністок), що біхевіористська політологія прийняла таку систему координат, яка виводить більшість жінок за межі політики у сферу приватного життя.

Дослідження 70 і 80-х рр. ХХ ст. таких американських вчених, як В. Сапіро, С. Хансен, Дж. Гельб та ін., показали, що жінки в такій же (чи майже такій же) мірі схильні до політичної діяльності. Причому політична поведінка жінок міняється в тій самій мірі, в якій змінилася їхня соціалізація, можливості та доступні ролі. Виявили також, що підвищення рівня освіти призводить до зростання участі жінок у політичному житті та до збільшення рівня зацікавленості політикою. Досліджуючи вплив інших факторів на політичну активність жінок (наявність

дітей, роботи та ін.), феміністки прийшли до висновку, що ті невеликі відмінності між чоловіками і жінками щодо політичних орієнтацій і участі можуть зникнути в міру зміни рольових функцій жінок і їх соціалізації в цих ролях [8, 63–67].

У ті ж 70-ті роки ХХ ст. соціологи запропонували розрізнати поняття «стать» і «гендер», оскільки, крім біологічних відмінностей, між чоловіками й жінками існує поділ на соціальні ролі та форми діяльності. Гендерний підхід дозволив розглядати деякі притаманні жінкам риси (емоційність, схильність до самопожертви, орієнтованість на сім'ю і т. д.) як характеристики, сформовані певним типом суспільства.

Вважається, що вперше термін «гендер» був уведений у науковий обіг американським психоаналітиком Р. Столлером у праці «Стать і гендер: про розвиток мужності та жіночності» (1968). Гендер він розглядав «як поняття, що виражає психологічні, соціальні, культурні особливості, не обумовлені біологічною статтю» [9, 10].

Ідею розмежування понять «стать» і «гендер» підтримали феміністські теоретики, які вже давно звертали увагу на те, що біологічна стать не може бути поясненням різноманітності соціальних ролей чоловіків і жінок, що існують у різних суспільствах.

Становлення поняття гендеру в теоретичному фемінізмі «другої хвилі» відбувалося поступово. Біологічна стать представлялася чимось незмінним від природи, що визначало соціально-культурний зміст статі. Поняття гендеру визначалося як таке, що соціально та культурно формується суспільством і надбудовується над статтю, тобто не замінює поняття біологічної статі, а лише доповнює його. Есенціалізм (приписування жінкам унікальної незмінної «природи») мав місце в роботах феміністок кінця 60-х початку 70-х років ХХ ст.

Американська дослідниця Л. Ніколсон описує розуміння взаємодії «статі» та «гендеру» (яке притаманне дослідженням періоду «другої хвилі фемінізму») як «вішалку» і «пальто», де тілесність розглядається як вішалка, на яку накидають різні культурні конструкції. Вона називає

таке тлумачення статево-гендерної системи «біологічним фундаменталізмом», який є прогресивнішим від біологічного детермінізму, оскільки відкидає незмінність, дозволяє пояснити загальне та різне в жінок.

Друге значення поняття «гендер» з'являється у більш пізній період «другої хвилі фемінізму». Під гендером стала розумітися будь-яка сконструйована суспільством відмінність щодо розділення людей на чоловіків і жінок, включаючи ознаки, які відрізняють жіночі тіла від чоловічих. Отже, біологічна стать розуміється включеною до соціокультурної статі, тобто гендеру. Саме розуміння тіла виявляється культурною інтерпретацією свого часу, культури, ціннісного ідеалу. Але в цьому новому тлумаченні гендеру проявилася тенденція елімінації біологічної статі, її розчинення у гендері, що породжує проблему самого розділення на біологічну та соціокультурну стать.

Отже, деякі дослідники, такі як В. Пламвуд, Е.Ф. Келлер почали наполягати та теоретично обґрунтовувати необхідність розділення статі й гендеру, інші (М. Гейтенс, Е. Гросс) наполягали на усуненні такого розділення [10].

Виникнення та розвиток поняття «гендер» зумовлює появу та розвиток гендерних досліджень у 80–90-х роках ХХ ст. Американський феміністський теоретик Т. Лауретіс пояснила головні причини їх виникнення. Жіночі дослідження перебували під сильним впливом феміністських ідей і стали виглядати як свого роду «гетто», з'явився дух ідеологічної та інтелектуальної замкнутості. Склалася ситуація, коли одні підходи розглядалися як «правильні», інші – навпаки. Ті теоретики, яких не влаштовував такий інституціоналізм, знайшли два шляхи вирішення проблеми. Перший – це інтегрування феміністських критичних підходів у свої соціальні чи загальні навчальні курси; другий шлях – дистанціюватися від жіночої тематики (в літературі, історії, соціумі і т. д.), приділяючи увагу відношенням жінок і чоловіків у більш абстрактному, соціологічному контексті.

Отже, гендерні дослідження представляються більш толерантними: наприклад, вони допускають дослідження не тільки жінок, а й чоловіків. Предметом гендерних досліджень, на відміну від жіночих, виступає не одна стать,

а діалог статей, причому не обов'язково в ракурсі їх ієрархії, стратифікації, а саме в плані реконструкції історичної еволюції різних форм їх взаємодії та взаємодоповнення.

Відношення до гендерних досліджень неоднозначне: деякі класики феміністичної теорії критикують гендерні дослідження за те, що вони начебто нівелюють пафос феміністичного критичного виклику, який притаманний жіночим дослідженням. Наприклад, Р. Брайдотті зазначає, що поняття «гендер» не дозволяє акцентувати феміністичну тезу про чоловіче домінування, оскільки виходить з ідеї симетричності чоловічого й жіночого в суспільстві. Інші вчені вважають, що, навпаки, жіночі дослідження поступово трансформуються в гендерні дослідження [11, 37–38].

У концептуальних працях К. Міллет, Дж. Мітчелл, А. Джаггар, С. Бордо, С. Хардінг, М. Фрай все більшого значення стало набувати осмислення гендерної системи в цілому. В гендерних дослідженнях на перший план висуваються підходи, згідно з якими всі аспекти соціальності та культури можуть мати гендерний вимір. Радикальність, яка була притаманна деяким напрямкам фемінізму, замінюється більш глибокими завданнями – зрозуміти, як гендер існує, конструюється та відтворюється в усіх соціальних процесах [12].

Але необхідно зазначити про значний вплив феміністської теорії на теоретичний апарат, поняття та методологію аналізу гендерних досліджень, оскільки до початку 90-х років ХХ ст. це створювалось саме теоретиками фемінізму, а вже потім – квір-теоретиками. Крім того, гендерним дослідженням також притаманна політична направленість, яка полягає в наявності соціально вираженої мети – сприяти усуненню всіх типів гендерної нерівності [13, 51–52].

Таким чином, аналіз політичної теорії фемінізму надає можливість розуміння її зв'язку з гендерними дослідженнями в політології. Феміністська ревізія політичної теорії почалася з переформулювання та введення нових дослідницьких задач і їх компонентів, наприклад:

- перегляд конвенційних визначень політики;
- вирішення питання, яким чином гендер конструює жіночий політичний досвід, і як раса, етнічність, класові

інтереси в поєднанні з гендерною приналежністю впливають на політичні дії та політичну свідомість;

- дослідження впливу соціальних відношень жінок у сім'ї, на роботі й т. д. на вироблення форм супротиву та згоди;

- були зроблені спроби помістити дії громадських організацій (grassroots activism) у контекст більш широкого політичного й економічного процесу;

- стали аналізуватися взаємовідносини між жіночою політичною практикою та політичною теорією.

Фемінізм розкритикував класичний підхід до визначення політичної території та політики. Політика завжди визначалася як цілеспрямована діяльність, що обмежена рамками особливої публічної сфери, в якій відбувається прийняття рішень. Радикальні феміністки у 70-х роках ХХ ст. запропонували включити в «політичну територію» і «приватну», яка була основною територією життя жінок у патріархальному суспільстві. Таким чином, акцент у визначенні політики переносився на взаємовідносини, які засновані на владі, що надає можливість одній групі людей контролювати іншу. К. Міллет зазначає, що влада чоловіків над жінками заснована на соціально сконструйованій відмінності та протиставленні статей. Монополізація чоловіками основних позицій у політико-власних структурах – це один із проявів таких відносин. Розділення людського буття на «публічне» та «приватне» тільки закріплює чоловіче домінування в суспільстві. Тому в радикальній феміністській теорії «політика» стала розумітися як будь-яка діяльність у сфері сучасного соціального й культурного життя. Таке трактування заперечує накладання ідеологічного обмеження на політику, що зводиться тільки до виборів, кандидатів і їх лоббістів.

Центральною для феміністського визначення політики стала запропонована у 1980-ті рр. концепція придбання/усвідомлення сили (empowerment). Феміністки стверджують, що чоловіки розглядають владу, як владу над (power over), у той час як жінки сприймають її як придбання/усвідомлення сили для (empowerment to). Феміністська теорія стверджує, що жінки по-іншому визначають владу й по-іншому її використовують. Цій темі були

присвячені праці таких дослідників, як Дж. Батлер, Дж. Скотт, Д. Кул, І. Дойчман, К. Пейтман та ін., які визначали владу як «повноваження», «компетенція», а не домінування. Віра в те, що чоловіки і жінки мають різні підходи до політики (конфронтаційний і кооперативний відповідно), є одним з головних аргументів для відстоювання вимог збільшення кількості жінок при владі [14].

У 70-х рр. ХХ ст. американські феміністки В. Шапіро і В. Клейн запропонували два різнополюсні підходи до взаємовідносин жінок зі світом політики – це концепції «інтеграції» та «маргінальності». Перша концепція базується на необхідності включення жінок у політичне життя, що спричинить зняття напруження в стосунках між чоловіками та жінками, а також у нормативній взаємодії сфер публічного та приватного життя, що буде сприяти утвердженню консолідованої демократії. Що стосується другої концепції, то вона розглядає маргінальність не тільки як контекст існування жінок, але й усіх, хто страждає від несправедливості, нерівності та експлуатації. Ці групи традиційно відносять до «меншин», хоча в реальності вони складають більшість суспільства. «Непомічена» більшість не має можливості брати участь у прийнятті політичних рішень, що змушує їх пристосовуватись до «чужих» поглядів і рішень. Така ситуація порушує основи демократії, а тому потребує серйозних змін [15].

Аргументація необхідності збільшення рівня представництва жінок у структурах влади розглядається в теорії представництва, яка бере за основу принцип «природної справедливості» (або «символічної рівності»). Американська дослідниця С. Керолл зазначала, що відсутність активної участі жінок у суспільно-політичному житті є індикатором того, що демократична система працює неправильно. З цього випливає, що законодавчий орган може демократично функціонувати лише за умови, коли він буде виразником усіх точок зору, відзеркалюючи основну структуру суспільства. Через такий підхід аргументуються вимоги щодо збільшення присутності жінок у політиці, але при цьому не концептуалізується питання, чи призведе воно до змін.

Дуже близькі до цих поглядів знаходяться ідеї пропорційного представництва. Вони ґрунтуються на тому, що всі

групи населення, в тому числі й жінки, повинні бути представлені при владі пропорційно їхньої кількості в суспільстві. Теорія пропорційного представництва признає схожість між становищем жінок і національних меншин щодо їх недопредставленості в парламентах та інших органах влади. В рамках цієї теорії існують різні погляди на необхідність впровадження відповідного представництва жінок у владних структурах. Наприклад, на думку феміністських політичних теоретиків, зокрема С. Керолл, жінки зберегли свій імідж, оскільки виключення із процесу прийняття політичних рішень дистанціювало їх від участі в політичній корупції. Тому від жінок можна з великою вірогідністю очікувати в політичній сфері діяльність, яка не буде зумовлена спеціальними інтересами. Крім того, жінки здатні займати високі політичні посади у зв'язку з їх високим професійним рівнем, а тому нехтування такими кадрами становить суттєву втрату для демократичного суспільства.

Ще одним вагомим аргументом у підтримку пропорційного представництва жінок в органах влади є те, що їх політичні пріоритети, які відрізняються від чоловічих, будуть впливати на вирішення таких питань, які пов'язані з екологією, охороною здоров'я, піклуванням про дітей тощо. Емпіричним шляхом було доведено (на досвіді північноєвропейських та скандинавських країн), що жіноче представництво починає впливати на прийняття політичних рішень, коли воно досягає, принаймні, 15 %.

Сучасна феміністська політична теорія виявляє також проблематику, з якою стикається теорія представництва – це протиріччя між необхідністю апелювати до загального «жіночого інтересу» і наявністю у жінок, крім спільних, різних політичних пріоритетів, які є наслідком їх приналежності до різних соціальних, релігійних, етнічних, вікових груп [16, 93–97].

Отже, розглянувши деякі аспекти феміністської політичної теорії, можна відзначити її критичне ставлення до соціально-політичних реалій з жіночої позиції та в її інтересах, протиставлення «жіночого» та «чоловічого». Гендерна теорія розглядає соціальне життя обох статей, їхню поведінку, ролі, характеристики, спільне й відмінне між ними, розглядаючи світ порівняльно з позиції обох соціо-

статевих груп. Вона ставить реальні завдання створення суспільства гендерної рівності через зміни в становищі й статусі обох статей.

Концепт гендерної рівності, закладений спочатку феміністичною теорією, знайшов свій розвиток у межах гендерної теорії. Сучасні гендерні дослідження дозволили виявити, що гендер виступає центральним організуючим принципом суспільства – він створює різні соціальні статуси людей, наділяє їх тими чи іншими правами й обов'язками, визначає для них той чи інший коридор соціальних можливостей. Гендерна рівність стала основним вектором розвитку світової спільності в ХХІ ст. [17, 325–326].

Отже, феміністичні дослідження стали, з одного боку, першоджерелом гендерних досліджень, а з іншого – самі влилися в гендерні дослідження, змінивши феміністську методологію есенціалізму на методологію конструктивізму. Як інноваційне явище для сучасного наукового пізнання, гендер знаходиться на стадії активної методологічної адаптації в рамках окремих дисциплін. Гендерний підхід призводить також до перегляду існуючої методології в соціальних і соціогуманітарних науках, застосування нових методів і підходів.

Отже, гендерні дослідження можуть використовувати такі методи, за допомогою яких формується гендерне знання в межах політичної науки:

Теоретичний метод є основним у методології, який пов'язує сукупність знань, здобутих усіма методами, у концептуальне бачення проблеми. Теоретичний метод у гендерних дослідженнях дає змогу визначити коло наявних проблем та уточнити предмет вивчення, визначити місце гендерних знань у системі суспільствознавчих наук у цілому чи в рамках окремих наук.

Соціологічні методи вивчення гендеру дають змогу співвідносити будь-які гендерні параметри з іншими соціальними характеристиками.

Статистичні методи гендерного аналізу передбачають уведення й застосування показників, які демонструють ступінь справедливості розподілу та користування національними благами й послугами між соціальними групами з урахуванням гендерного чинника. З гендерною статис-

тикою тісно пов'язаний емпіричний метод, який засвідчує існування й значення факту, реальних подій, конкретних дій і т. д. Він розкриває позитивний і негативний досвід гендерної діяльності, підтверджує або спростовує правильність певних теоретичних моделей або схем.

Для перехідного суспільства, до якого відноситься й українське, важливим є прогностичний метод, який дає можливість визначати перспективу гендерного розвитку з огляду на гендерну ситуацію, що склалася в країні. Випереджальні знання з гендеру, як складники прогнозу соціального розвитку, зумовлять переосмислення багатьох основних категорій, у тому числі і суб'єкта політичної влади, оптимальності й ефективності управління [18, 23–27].

Особливе значення в методологічній системі гендерних досліджень займає так званий комплексний підхід (*gender mainstreaming*) до проблеми рівності жінок і чоловіків. У більшості офіційних документів це звучить як «комплексний підхід до проблеми рівності жінок і чоловіків» і, як справедливо зазначає українська дослідниця О. Плахотнік, у даному перекладі категорія «гендер» замінюється на «жінки і чоловіки». Враховуючи труднощі перекладу, все частіше в українській і російській науковій літературі вживається калька англомовного терміна – «гендерний мейнстрімінг».

У 1995 році після прийняття Пекінської платформи дій концепція гендерного мейнстрімінгу стає міжнародно визнаною, а у 1997 році Економічна і соціальна рада Генеральної Асамблеї ООН прийняла концепцію гендерного мейнстрімінгу як методологію, на основі якої вся система ООН буде домагатися покращання становища жінок і прагнути досягнення гендерної рівності.

У 1998 році Рада Європи прийняла новий документ, розроблений спеціалістами Відділу з проблем рівності між чоловіками і жінками, в якому було закладено концептуальні основи гендерного мейнстрімінгу, його методологія та методика. Він є основним для розробки законів і державних програм з гендерної проблематики країнами-членами ЄС. У документі говориться про те, що гендерний мейнстрімінг є новою стратегією досягнення гендерної

рівності, яка передбачає введення аспектів, пов'язаних з рівністю чоловіків і жінок, в усі сфери і на всі рівні політичної діяльності. Головне завдання комплексного підходу – це помістити людей у власне центр процесу формування політики.

Необхідно зазначити, що концепт і політика гендерного мейнстримінгу стали об'єктом критики з боку деяких гендерних теоретиків, оскільки, на відміну від гендерної теорії, яка прагне до деконструкції категорії статі як такої, комплексний підхід, навпаки, зводить ці категорії до біологічної статі й фіксованого гендерного суб'єкта в есенціалістському розумінні поняття гендеру. Це призводить до протистояння «чоловік-жінка», в той час як відмінності між іншими соціальними групами не беруться до уваги.

Оскільки саме концепт гендерного мейнстримінгу було покладено в основу української гендерної політики, то його інтерпретація гендеру як поняттєвої опозиції «чоловіки-жінки» повністю імплементована в українське гендерне законодавство. Більше того, іноді в українських документах (наприклад, Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р.) слово «гендерний» означає тільки поняття «жіночий» [19].

Методологічна складова гендерного мейнстримінгу потребує подальшого вивчення та вдосконалення. Але, на думку автора, бажання повністю зняти теоретичні протиріччя між сучасною гендерною теорією і концептом гендерного мейнстримінгу, може врешті-решт ускладнити вироблення відповідних механізмів практичної реалізації гендерної рівності в суспільстві.

Гендерні дослідження, сфокусовані, в першу чергу, на проблематиці влади в усіх її вимірах, впевнено просочуються у сферу політичної науки, яка вивчає природу, сутність, зміст і механізм здійснення політичної влади. Методи та теоретичні конструкції, які використовуються в гендерних дослідженнях, багатовимірні. Вони ґрунтуються на конструктах, що були сформовані всередині галузі, а також на тих, що запозичені з інших дисциплін.

Розглядаючи методологічні підходи до гендерного аналізу політичної системи України, О.Б. Ярош виділяє серед них такі: інституційний, біхевіористичний, структурно-функціональний, теорію раціонального вибору. Отже, вона пропонує опиратися на методи, які використовуються в сучасній політології [20].

О. Плахотнік зазначає, що розглядаючи статтю есенційованою, а гендер – конструйованим, дослідникам доводиться балансувати між двома протинаправленими методологічними векторами – есенціалізмом і його протилежністю. Деякі дослідники рухаються у бік антисенціалізму, беручи категорію влади як основну. Деякі свідомо обирають есенціалізм, але часто називають це «гендерною теорією». Цьому сприяє вплив класичної історії філософії й науки. «Але частина гендерної спільноти так і не відрефлексує достатньою мірою своїх теоретичних основ, і тоді трапляється, що дослідниця чи дослідник декларує одну методологію (конструкціоністську), але дискурсивно вибудовує іншу (зазвичай есенціалістичну), або методологією називає абстрактно-аморфний «гендерний підхід», без уточнень і пояснень, якого саме штибу гендерну теорію використано» [21].

Отже, в гендерних дослідженнях використовуються різні методологічні підходи та методи, вибір і поєднання яких залежить від мети та предмета. Але можна виділити специфічну рису гендерної методології, актуальну, зокрема, для політології, – орієнтацію на усунення ієрархічних відносин та лідерства як у дослідженнях, так і в політичних діях. Нова філософія існування – це партнерство та досягнення гендерної рівності й справедливості як об'єктивної основи демократії. Подальше дослідження проблем гендеру передбачає достатньо глибоке оновлення базових політичних понять і політичної теорії взагалі.

1. Кэрролл С.Дж., Зерилли Л.М. Феминистские вызовы политической науке // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 6. – С. 61–83.

2. Див: *Основи теорії гендеру: Навчальний посібник* / За ред. М.М. Скорик – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.

3. Сирота Н.М. Идеологии и идеологические течения: классическое наследие и современность: Учебное пособие. – СПб.: ИВЭСЭП, Знание, 2009. – 189 с.

4. Успенская В.И. Суфражизм в истории феминизма // Женщины в социальной истории России. – 1997. – С. 70–80.

5. Сирота Н.М. Идеологии и идеологические течения: классическое наследие и современность: Учебное пособие. – СПб.: ИВЭСЭП, Знание, 2009. – 189 с.

6. Айвазова С. Российские выборы: гендерное прочтение, 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.isras.ru/publ/mainlist.html?fid>

7. Воронина О.А. Глоссарий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gender.ru/russian/glossary/#H0701>

8. Кэрролл С.Дж., Зерилли Л.М. Феминистские вызовы политической науке // Общественные науки и современность. – 2001. – № 6. – С. 61–83.

9. Фурман А.В., Надвичична Т.Л. Основи гендерної рівності // Гендерний розвиток у суспільстві (конспект лекцій). – К.: ПЦ «Фоліант», 2005. – 315 с.

10. Блохина Н.А. Понятие гендера: становление, основные концепции и представления [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gender-cent.ryazan.ru/blohina.htm>

11. Ярская-Смирнова Е. Возникновение и развитие гендерных исследований в США и Западной Европе. // Введение в гендерные исследования. Ч. I: Учебное пособие / Под ред. И.А. Жеребкиной. – Х.: ХЦГИ, 2001. – 708 с.

12. Воронина О.А. Глоссарий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gender.ru/russian/glossary/#H0701>

13. Чикалова И. Гендерная проблематика в политической теории. // Введение в гендерные исследования. Ч. I: Учебное пособие / Под ред. И.А. Жеребкиной. – Х.: ХЦГИ, 2001. – 708 с.

14. Чикалова И. Женщины в политической теории [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://giacgender.narod.ru/n4t1.htm>

15. Айвазова С. Г. Гендерные исследования современных политических процессов в России // Женщина в российском обществе. – 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/download/42442300.pdf>

16. Чикалова И. Гендерная проблематика в политической теории. // Введение в гендерные исследования. Ч. I: Учебное пособие / Под ред. И.А. Жеребкиной. – Х.: ХЦГИ, 2001. – 708 с.

17. Айвазова С.Г. Модернизация как контекст гендерного равноправия // Модернизация и политика в XXI веке / Отв. ред. Ю.С. Оганисян; Ин-т социологии РАН. – М.: РОССПЭН, 2011. – 325 с.

18. Мельник Т.М. Гендер як наука та навчальна дисципліна // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник / За ред. М.М. Скорик – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.

19. Плахотнік О.В. Філософсько-методологічні парадокси української гендерної політики, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.krona.org.ua/uk/gender-expert-platform/publications>

20. Ярош О. Методологічні підходи до гендерного аналізу політичної системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2010_118/118-25.pdf

21. Плахотнік О. Неймовірні пригоди гендерної теорії в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.krona.org.ua/uk/gender-expert-platform/publications>